

Reneszánsz gyöngyszem a Marcal mentén

A jánosházi Erdődy-Choron-várkastély története

A Vas, Veszprém és Zala megyék határán, a Marcal völgyében, a 8-as és a 84-es számú főútvonalak metszéspontjában fekvő Jánosháza ma városiasodó arculatú nagyközség. Az egykori mezőváros belső területei örvendően szépülnek. Sajnos azonban leglátványosabb műemléke, az északi faluszélen álló egykori Erdődy-Choron-várkastély a pusztulás nyomait mutatja.

A bronzkor óta lakott terület az államalapítás után a karakói várispánsághoz tartozott. A szomszédságában elterülő Karakó az Árpád-korban földvárrel rendelkező fontos település, vármegyeközpont volt. Királyaink azonban a karakói várispánságot 1254 körül a Varsányi famíliának adományozták. Varsányi János alapította a magáról elnevezett települést a 13. században. Udvarháza is állott itt, erre utal a *háza* szócska a falu nevében.

A középkor során Jánosházát többen is birtokolták, így az 1300-as évek végén a Garaiak kapták meg, majd a család kihalásával visszaszállt a koronára. Mátyás király 1480-ban kedvelt vitézének, Kinizsi Pálnak adományozta, akitől a Szapolyaiak szereztek meg. Ők Bakócz Tamás győri püspöknek, a későbbi esztergomi érseknek adták el 12.000 forintért. A főpap később unokaöccsének, Erdődy Péternek juttatta a birtokot.

Erdődy Péter 1510-ben II. Ulászló királytól engedélyt kapott arra, hogy az itt lévő udvarházát megerősítse, fallal és árokkal vegye körül. Az inkább csak erős kökerítésnek tekinthető falat vizesárok kerítette. Ez tekinthető a vár születési időpontjának. Az épület egy kiemelkedő dombháton áll, alatta kis patak folyik, amely védelmet biztosított az erősségnek. 1537-ben Török Bálint foglalta el, de az Erdődyek hamarosan visszavették. Erdődy Péter halála után fia, IV. Péter örökölte Jánosházát. Ő azonban 1548-ban elzálogosította Devecseri Choron Andrásnak és fiának, Jánosnak, majd később visszaváltotta. 1558. február 7-én aztán 15.000 forint fejében végleg eladta nekik. Choron János kezdte el a vár átépítését 1570 körül. Ekkor készülhetett a kastélyépület emelete, valamint a négy ötszög alaprajzú külső bástya. Mivel János úrnak csak leányai voltak, a hatalmas Devecseri Choron-birtokot megosztotta közöttük és azok férjei között (1583). A végrendelet újonnan építettnek mondja az erődítményt (*fortalitium*). Choron Margit révén férje Nádasdy Kristóf, illetve fia, II. Tamás kezébe került Jánosháza, aki megosztva uralta azt rokonaival. (1597-ben Rudolf császár arra szólította fel a Choron-lányokat, hogy a leánynegyed ellenében váraikat, köztük Jánosháza castellumot adják

át a kincstárnak. Ennek ellenére az a Choron-lányok és utódaik kezén maradt. 1598-ban a Zala megyei közgyűlés kéri a királyt a megerősítésére.) Az erősen leromlott állagú *castellumot*, azaz várkastélyt, Nádasdy II. Tamás hozatta rendbe a 17. század elején. Renováltatta a tornyot, amely köré árkádos tornácot építtetett. A torony óráját és harangját (Somló)vásárhelyen gyártatta. A bedőlt kapuboltozatot és a bástyákat is rendbe hozatta. Kéményeket rakatott, kijavíttatta a gerendázatot és a kőfalakat. 1609-ben Devecseri Choron Margit, Nádasdy Tamás és Nádasdy Orsolya felosztották a birtokot maguk között. A kastélyt közösen birtokolták a benne lévő darabont- és rabházzal együtt. Az afölött lévő házat Choron Margit kapta meg, a héjazat, a „*sindelalja*” Tamásé lett. A kapun át bemelve jobb oldalon a kapu és a keleti bástya között lévő épületek szintén Margité, a toronyalji nagy pince közösen a két asszonyé lett. Az alsó lépcsőn felmenve lehetett a várba jutni, ahol jobbra egy nagy szoba, balra egy szenesház és egy sötét kamra állt, ezeket Nádasdy Orsolya kapta. A második grádicson a felső házakba jutottak, itt is szenesház volt kályhával és kemencével. A külső vár és a palánk is felosztásra került. A keleti bástyának három nevét is ismerjük: *Szabó Pál*-, *Górés* vagy *Csardakos bástya*.

Nádasdy II. Tamás halálát követően a Choronok leányági leszármazottai, a Liszthyek, a Czoborok, a Telekesi Törökök, a Balassák, a Kéryek és a Chernelek bírták. Hosszú ideig nem is hallunk ezt követően a várról. 1703-ban készült egy feljegyzés, amely szerint: „*Vagyon egy kastély, melynek mind külső, mind belső épületi, úgymint az kapuköz hídjával együtt, mind falai és fedele, oly romlásban vagynak, hogy egy ép hajlék avagy bolt sincsen benne, sőt egy vasszeget sem láthatni az falakban, úgyszintén egyéb mobiliákat se, egy ágyocskán kívül.*” A kastély épülete erősen leromlott állapotba került. A Rákóczi-szabadságharc idején, 1705. április 5-e körül Pálffy János horvát bán csapatai itt lepték meg és verték szét Ibrányi László kuruc ezereskapitány csapatát. Ibrányi sebesülten fogságba esett, majd pár nap múlva meghalt. A kuruc csapat maradéka a Bakonyba menekült.

1721-ben Chernel János eladta jánosházi birtokrészeit Illésházy Miklósnak, aki lányára, Annára és annak férjére, Erdődy III. Lászlóra (1693-1750) hagyományozta. 1732-ben Erdődy VI. György (1674-1759) a Kéry-család, 1748-ban Illésházy Anna pedig Chernel Júlia részét vásárolta fel. Jánosháza tehát visszakerült az Erdődyek kezére. Illésházy Anna a jánosházi kastélyba költözött, az erősen leromlott épületet felújíttatta, barokk stílusban átalakíttatta. Első emeleti helyiségeinek falaira színes, tájképi freskók kerültek.

1758-ban Erdődy György két részre osztotta az uradalmat, egyik felét az ő fia, III. Kristóf (1726-1778), a másikat pedig III. László utódai kapták meg. Kristóf azonban eladósodott, a genovai kereskedőktől felvett kölcsönt nem tudta visszafizetni. 1777-ben Erdődy Kristóf

birtokrészét lefoglalták, tőlük Erdődy III. László unokájának, Lajosnak az özvegye, gróf Nádasdy Borbála vásárolta vissza. A genovai foglalási jegyzőkönyv szerint a kastély északi részét földdel töltötték meg, valamint ott álló árnyékszék miatt a falak átáztak. A felső konyhából lefolyó szennyvíz és szemét nyomta a ház falát, illetve a tűzveszély miatt is a konyha alsó szintre költöztetését javasolják. Volt a tisztek számára két kisebb kamra, a várudvaron szintén egy konyha, valamint a leromlott hajdúház. A bástyák ekkorra már ledőltek, bárki bemehetett az udvarra, sőt a rabok is el-elszökdöstek. A várkút teljesen leomlott, a várba menő lépcső pedig benyomta a pince boltozatát.

1945-ig Erdődy László utódai bírták a jánosházi kastélyt. A 19. század elején ükunokája, Kajetán (1795-1856) végeztetett munkálatokat az épületen. Ekkor a középkori részletek többsége eltűnt. A tornyot is feltehetően ezidőtájt bontották vissza. 1935-ben Erdődy VI. Sándor (1865-1940) átépítette a várkastélyt. Az emelet fölé manzárdtetőt rakatva újabb szintet hozott létre, valamint a tornyot is egy szinttel megemelte, és hagymasisakot emeltetett rá. Így alakult ki a mai forma.

1945-ben a bevonuló szovjet katonák kifosztották a jánosházi kastélyt, majd járványkórház létesült benne. A későbbiekben mezőgazdasági szakiskola, óvoda, valamint lakás működött itt. A manzárdszobákban a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum filiáléjaként néprajzi, helytörténeti kiállítást alakítottak ki.

Ma is az utolsó átépítés utáni állapotában láthatjuk a kastélyt, amelynek emeletes főépületéhez nyugatról egy földszintes szárny csatlakozik. A kastélyt téglafal övezi, sarkain egy-egy 16. századi óolasz bástyával. Délről pedig széles árok húzódik.

1981-84 között falkutatást végeztek épületeken. Ez feltárta az egykori középkori udvarházat, amely a keleti oldalon álló alápincézett, egyemeletes épület volt, és a 15. század vége környékén keletkezhetett (a korábbi udvarház fából való lehetett). A mai torony aljában állt az előcsarnoka. A későbbi délnyugati bástya sarkában kút készült. A feltárások 15. század második feléből származó kályhacsempe-töredékeket hoztak a felszínre (köztük Mátyás-címereset is), a kályha az udvarház felső nagytermét fűtötte. Az építkezéseket 1480 után Kinizsi Pál egyik familiárisa, Choron Gergely zalai alispán végezhette el.

Erdődy Péter reneszánsz stílusban építette át az udvarházat, ezt az ablak- és ajtókeretek, kandallók részletei bizonyítják. Az udvarház első emeleti szobájában állt kandalló töredékei a 17. századi melléképület falazatából kerültek elő. Egy másik sarokkandalló részletei, amelyeken gyümölcskosár és bőségszaru, illetve akantuszlevelek láthatók, szintén felszínre kerültek. Építőanyaga fehér homokkő. A Choronok (1558-1583) a középkori kúriát nyugat felé meghosszabbították, szintenként két-két helyiséggel bővítették. Az alapozás kőből, a

falazat téglából készült. Az egykori előcsarnok falaira torony épült, benne lépcsőházzal. A déli oldalon védműveket húztak fel. Az ablakok mindenhol reneszánsz keretezést kaptak vörös homokkő faragványokkal. A pince és a földszint boltozatos lett, míg a többi részen gerendamennyezet borította a termeket. Nádasdy II. Tamás átépítései során aztán ezekből többet lebontottak, másodlagosan a melléképület falába falaztak be. A 18. század során a padlósínt megemelték, a 19. század elején pedig az emeleti ablak- és az összes ajtókeretet kivették, helyükbe új, nagyméretű bejáratokat építettek.

1990 után a kastélyból minden intézmény kiköltözött. Az ezredfordulón felújítási munkálatok indultak, ezek azonban sajnálatosan félbeszakadtak. Jelenleg a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kezelésében lévő épületen a közeljövőben tetőszerkezet-átalakítási munkálatokat kívánnak végezni, amellyel a manzárdtetőt lebontják, de a torony hagymasisakja megmarad. Az őrzött udvarra belépni nem lehet. Csak remélhetjük, hogy a múltban többször megmenekült várkastély jelenkorunkban sem pusztul el.

Források: Kazáry Károly: *A jánosházi gróf Erdődy-birtok és a vár rövid története*. (Dunántúli Szemle. VII. 1940. 1-2.); Károlyi Antal: *A jánosházi Erdődy-kastély*. (Vasi Szemle. XXVI. 1972. 3.); Mezősiné Kozák Éva: *A jánosházi középkori udvarház*. (Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok [Szerk. Bardoly István – László Csaba]. Művészettörténet - Műemlékvédelem X. Budapest, 1998.); M. Kozák Éva: *Jánosháza, Erdődy-Choron-kastély*. (Lapidarium Hungaricum. 5. 2002.)